

УДК 316.7:37

КУЛЬТУРНЕ РОЗМАЇТТЯ ЧИ УНІФІКАЦІЯ КУЛЬТУР: ЩО ОБЕРЕ ЛЮДСТВО?

Белова Людмила Олександрівна – доктор соціологічних наук, професор кафедри соціальної і гуманітарної політики Харківського регіонального інституту державного управління національної академії державного управління при Президентіві України;

Алфьорова Ольга Сергіївна – начальник відділу організаційно-технічного забезпечення Харківського регіонального інституту державного управління національної академії державного управління при Президентіві України

У статті розглянуто нормативно-правові акти, спрямовані на збереження культурного розмаїття та заохочення до міжкультурного діалогу в сучасному світі. Підкреслена роль таких організацій, як ЮНЕСКО та ООН, у вирішенні зазначених проблем. Обґрунтовано роль вищої освіти України як інституту, відповідального за гуманізацію та демократизацію суспільного життя. Зроблено акцент на змінах в освітній сфері, що передбачені новим Законом України «Про вищу освіту». Акцентовано увагу на необхідності застосування людиноцентристської парадигми у вітчизняній освіті.

Ключові слова: гуманізм, культурне розмаїття, культурна спадщина, вища освіта, людиноцентризм.

В статье рассмотрены нормативно-правовые акты, направленные на сохранение культурного разнообразия и развитие межкультурного диалога в современном мире. Подчеркивается роль таких организаций, как ЮНЕСКО и ООН, в решении названных проблем. Обоснована роль высшего образования Украины как института, ответственного за гуманизацию и демократизацию общественной жизни. Делается акцент на изменениях в образовательной сфере, которые предусмотрены новым Законом Украины «О высшем образовании». Акцентируется внимание на необходимости использования человекоцентристской парадигмы в отечественном образовании.

Ключевые слова: гуманизм, культурное разнообразие, культурное наследие, высшее образование, человекоцентризм.

The article considers normative legal acts that contribute to development and maintenance of cultural diversity and international dialogue in contemporary world. The role of non-governmental organizations, in particular UNESCO and the UN, in solving mentioned issues is stressed. Particular attention is paid to the role of higher education in Ukraine as the basic institution in charge for the formation of the paradigms of humanization and democratization of public life, with emphasis on changes associated with the adoption of the new Law on Higher Education of Ukraine. The necessity to apply human-centrist paradigm in national education system is stressed.

Keywords: humanity, cultural diversity, cultural heritage, higher education, human-centrism.

Глобалізація як маркер сучасного етапу розвитку людства здійснює помітний вплив на соціокультурне розмаїття світу, уніфікуючи форми культурного та соціального буття людини. Якими можуть бути наслідки цього процесу? Чи треба людству зберігати свої культурні відмінності? Відповідаючи на ці питання, зазначимо, що деякі дослідники розглядають культурне розмаїття як аналог біологічного різноманіття, підкреслюючи, що воно має таке ж значення для виживання людства, як біорізноманіття для збереження життя на землі. Збереження культури корінних народів так само важливе для людства, як і збереження екосистем для життя взагалі.

Метою цієї публікації є аналіз нормативно-правових актів, спрямованих на збереження культурного розмаїття сучасного світу, та ролі освіти у цьому процесі.

Зазначена вище позиція знайшла своє відображення у «Загальній декларації про культурну різноманітність», яка була прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО у 2001 р. У декларації, зокрема, зазначається, що «... культурне розмаїття так само необхідне для людства, як біорізноманіття для живої природи» [1]. Прийнята 185 державами-членами Декларація ЮНЕСКО є першим міжнародним нормативно-правовим актом, спрямованим на збереження культурного розмаїття та заохочення міжкультурного діалогу.

Проте частина сучасних науковців не погоджується з такою позицією. Вони вважають, що, по-перше, як і більшість еволюційних гіпотез, важливість культурного розмаїття для виживання людства не може бути ані доведена, ані спростована. По-друге, не зрозуміло, чи не стануть спроби зберегти екокультурну

різноманітність в межах менш розвинених суспільств перепоною для впровадження в них досягнень розвинених суспільств, у тому числі технологічних, медичних тощо. Також недоречним, на думку тих же дослідників, заохочення, наприклад, релігійних практик слабозрозумілих країн як внесок у світове культурне розмаїття, оскільки певні релігійні практики таких країн визнані ВООЗ і ООН як неетичні.

Глобалізація справляє великий вплив на традиційні національні держави. Розвиток інформаційних технологій усуває географічні кордони, змінює відносини між державами, ринками, націями та окремими громадянами. Незважаючи на безумовну користь від цього, зазначені феномени можуть негативно позначитися на тому чи іншому суспільстві. З інформацією поширюються чужі культурні традиції та цінності, що інколи несе небезпечні наслідки для ідентичності людей і цілих суспільств. Отже, можна стверджувати, що процеси глобалізації сприяють зниженню культурного розмаїття, оскільки глобальний інформаційний обмін значною мірою сприяє однорідності.

Мабуть, найважливішим показником культурного розмаїття світу є наявність регіональних або світових мов, кількість яких, на жаль, постійно зменшується. Так, дослідження, проведені у 90-х роках минулого століття професором лінгвістики з Університету Уельсу Девідом Крісталом, показали, що кожні два тижні, в середньому, одна мова зникає з ужитку. За прогнозами дослідника, збереження таких темпів призведе до того, що до 2100 року у світі зникнуть більш ніж 90% мов, якими нині користується людство [2]. Тенденція зменшення кількості мов пояснюється, зокрема, переселенням та імміграцією.

Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне розмаїття, згадана нами вище, є юридичним документом, який визнає культурне розмаїття як «загальну спадщину людства», підкреслюючи, що охорона цієї спадщини є етичним імперативом, заснованим на повазі гідності людської особистості.

В якості юридично обов'язкового документа щодо збереження культурного розмаїття можна також розглядати Декларацію принципів, що була прийнята у 2003 році на Женевському етапі Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства, та Конвенцію ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження, прийняту в жовтні 2005 р., яка визнає своєрідність культурного майна, послуг та видів діяльності як носіїв самобутності, цінностей і змісту. Незважаючи на те, що матеріальна та нематеріальна культура та культурні послуги мають важливе економічне значення, вони не є звичайними предметами або споживчими товарами, які можна розглядати тільки в якості об'єктів торгівлі [3]. Конвенція була прийнята у відповідь на зростаючий тиск на ті країни, яких змушували відмовитися від свого права на реалізацію політики в галузі культури та знехтувати своїми культурними особливостями при обговоренні міжнародних торговельних угод. Нині Конвенцію ратифікували Європейський союз та 116 країн, за винятком США, Австралії та Ізраїлю. На думку учасників системи світової торгівлі, цей інструмент (хоч і не є обов'язковим) став переломним при визначенні європейського політичного вибору. Так, на підставі цієї Конвенції ЄС та Китай взяли на себе зобов'язання сприяти більш тісним культурним обмінам, зміцненню міжнародного співробітництва та взаємопорозуміння в питаннях ділових та торговельних відносин у частині культурних та творчих галузей. Головним мотивуючим фактором готовності Пекіна щодо такого бізнес-партнерства є доступ до творчих талантів та фахівців на зовнішніх ринках.

У червні 2007 року 78 держав ратифікували Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини, де терміном «*нематеріальна культурна спадщина*» позначаються ті звичаї, форми самовираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини. Нематеріальна культурна спадщина, що передається від покоління до покоління, постійно відтворюється спільнотами та групами під впливом їхнього оточення, їхньої взаємодії з природою та їхньої історії, формує у людини почуття самобутності й наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного різноманіття й творчості людства [4].

Захист культурної різноманітності може мати кілька цілей:

- утримання балансу, при якому збереження культурного розмаїття суспільства не повинно бути менш важливим, ніж захист спадщини культурних меншин;
- збереження надбання культурних меншин, яке знаходиться під загрозою втрати;
- захист «культурних прав», які на початку 1990-х років в Європі безуспішно намагалися віднести до прав людини.

Культурне розмаїття – це антитеза культурної однаковості. ЮНЕСКО, не підтримуючи ідею щодо прагнення культурної однорідності, обґрунтовує це таким чином:

- загрозою зникнення багатьох мов і діалектів, залишених без юридичного статусу або захисту (наприклад, у Франції мови басків, бретонців, корсиканців, каталонців, фламандців, пуату тощо);
- прагненням людей зберегти свої традиції, наприклад у Новій Зеландії, в деяких районах Австралії, Північній та Центральній Америці;
- зростанням культурної переваги США через поширення своєї продукції в галузі кіно,

телебачення, музики, одягу, харчування, а також практичною світовою стандартизацією споживчих товарів (ресторани, фаст-фуд, піца тощо).

З розпадом Радянського Союзу мільйони людей з різним життєвим досвідом, культурними традиціями і мовами опинились у новостворених незалежних національних державах. Однією з таких держав є Україна, в межах якої існують етнічно різні регіони. За даними останнього перепису населення, вона є домом для майже 130 національностей [5], 22% населення України – це етнічні меншини. З першого дня своєї незалежності керівництво України зіткнулося з непростим завданням побудови національної ідентичності, яка б об'єднала регіони з етнічно різними популяціями. Євромайдан 2013-14 рр. та «революція гідності» не тільки об'єднали громадян України, але й посилили існуючі розбіжності між Сходом та Заходом. Одна з причин нинішньої української кризи лежить в межах України, і порозуміння українського народу та влади є важливим шляхом вирішення існуючих проблем.

Етнічні відмінності в Україні мають давню історію та є результатом імперських боїв між Росією, Австро-Угорщиною та Річчю Посполитою. Нині серед населення південного і східного регіонів країни великий відсоток росіян та російськомовних українців. Ці регіони завжди мали дуже тісні культурні та економічні відносини з Росією. Деякі західні області не були частиною габсбурзької Австрії, деякі були приєднані до України тільки після Другої світової війни. Західним територіям України традиційно притаманний високий рівень національної ідентичності та проєвропейські орієнтації.

Недоліки в національній політиці, які викликали непорозуміння серед українців, стали очевидними на президентських виборах 2004 і 2010 років, коли кандидати в Президенти отримали підтримку різних регіональних баз, а східні і західні регіони країни виявилися суперниками в боротьбі за політичну владу.

Ефективне вирішення задач, пов'язаних з етнічними питаннями, міграцією, глобалізацією та існуванням ксенофобії і радикальних груп, є проблемою для урядів і громадян в кожній країні світу. В Україні це питання стоїть дуже гостро.

Вирішення соціокультурних проблем потребує створення платформи для сприяння обміну інформацією та виявлення загальних питань, яка повинна стати механізмом координації та пропаганди, бути спрямованою на підвищення культурного розмаїття, на підвищення соціальної відповідальності українського уряду та суспільства.

На нашу думку, є три основні напрямки дій щодо створення такої платформи:

- підтримка урядових заходів, що стимулюють міжкультурний діалог;
- вдосконалення існуючого законодавства у сфері дискримінації нацменшин і упереджень злочинів на етнічній основі з урахуванням юридичної практики інших країн;
- залучення громадянського суспільства та широких верств населення до соціологічних досліджень, присвячених зазначеній проблемі, до її обговорення на «круглих столах», дебатах тощо.

Визначену нами проблему треба розглядати виключно в рамках взаємодії українського та міжнародного соціально-культурного поля, особливо в умовах сучасного стану глобалізації, коли зростає роль міжнародного діалогу культур як фактору підвищення рівня взаєморозуміння суспільств та націй та кращого усвідомлення ними національної ідентичності. На відміну від концепції щодо протилежності східних та західних культур, наразі присутні ознаки їхнього взаємовпливу та взаємопроникнення. Тобто варто говорити, скоріше, про взаємне збагачення та доповнення, ніж відчуження.

Зауважимо, що тільки бажання та доброї волі недостатньо для діалогу та взаємного порозуміння народів. Конче необхідна міжкультурна компетентність, тобто вміння та здатність розуміти чужу культуру. Така компетентність засновується на розумінні ідеологічних відмінностей, специфіки культурних традицій та звичаїв, прагненні усвідомити розбіжності та локальні особливості культур.

Політична криза в Україні черговий раз підкреслила конкуруючі преференції її громадян. Регіональне культурне розмаїття України було надто централізовано, тому «націоналізація» системи освіти прагнула подолати, а не розкрити значущість культурної неоднорідності нашого суспільства.

Як свідчать соціологічні дослідження, учні та студенти, що отримали чи отримують освіту в пострадянській Україні та відчувають себе українцями, визнають свою країну політично, лінгвістично та культурно розділеною на Схід та Захід. Нещодавнє опитування громадської думки Фондом «Демократичні ініціативи» у черговий раз підтвердило цю тезу [6].

На нашу думку, підхід до питань освіти в роки української незалежності є етноцентричним, побудованим навколо та у прив'язці до єдиної української національної культури. Кризові явища, що панують сьогодні в державі та суспільстві, вказують на необхідність переорієнтувати систему освіти на врахування реально існуючої культурної різноманітності. Діти повинні бути навчені цінувати саме цю різноманітність культури, визнавати, що українська ідентичність може будуватися на дещо відмінних культурних засадах, що сучасна українська нація є громадянсько-політичним, а не суто етнічним утворенням.

Враховуючи можливість тривалої конфліктної ситуації в Україні та заради недопущення схожої ситуації у майбутньому, державна освітня політика повинна на чільне місце поставити впровадження обдуманих та толерантних підходів до існуючих у суспільстві культурних, соціальних, етнічних, релігійних тощо відмінностей. Особливо це стосується середньої освіти, оскільки базові навички толерантності та національної (громадянської) самоідентифікації людина отримує саме у цей період. Сучасна освітня політика також повинна охоплювати питання соціальної справедливості та самореалізації молоді.

Така адаптована система освіти, на нашу думку, буде сприяти вихованню соціально активних, мотивованих, демократично налаштованих і відповідальних громадян.

Колишній міністр МОН України, Президент Національної Академії педагогічних наук України Василь Кремень, виступаючи у 2005 р. у Львові на Другому Українському педагогічному конгресі, зауважив, що українська освіта досі базується на досвіді авторитарної педагогіки, учень виховується під впливом авторитаризму своїх учителів [7]. На жаль, за останні роки стан української освіти тільки погіршився, незважаючи на численні задекларовані, але не діючі реформи.

Сучасна педагогічна наука має базуватися на філософії буття людини, унікальність якої зумовлюється багатством її духовної культури [8]. Тому педагогічна наука за допомогою філософської та соціологічної думки повинна сформувати та донести до учнів базові життєві цінності. Однією з найбільш дієвих є сучасна концепція людиноцентризму, або філософії освіти з акцентом на цінності, що притаманні особистості, а також на засоби їхньої реалізації.

За визначенням В. Кременя, «людиноцентризм – це актуалізація гуманістичних тенденцій в сучасну епоху, відхід від її раціоналістичних, прагматичних імперативів. Старі форми втратили своє значення і вплив, і тому сьогодні мало вже лише закликів до гуманізму. Потрібні нові концепції, нові теорії, до яких і належить людиноцентризм» [9].

Передумовою людиноцентристського підходу є суб'єктний підхід (індивідуально-творчий, креативний). Ця концепція є однією з тих, що взята за основу в новому Законі України «Про вищу освіту», який спрямований на врегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України. Адаптуючи ідеї людиноцентризму до вищої освіти, слід зауважити, що формування професіоналізму майбутніх фахівців має починатися зі стимулювання професійного самовизначення кожної молодої людини.

Необхідність послідовної і постійної зміни уявлень про себе як про фахівця, який характеризується високим рівнем професіоналізму, що розуміється не як усталена якість, а як процесуальна характеристика, закріплює в Законі «Про вищу освіту» основні принципи освітньої системи – адекватне планування навчального процесу у ВНЗ, контроль якості освіти незалежним органом – Національним агенством якості освіти; академічна автономія (право закладу впроваджувати власні освітні та наукові програми); фінансова та господарська автономія; дієве студентське самоврядування; прозорість освітнього процесу.

Отже, на сучасному етапі цивілізаційного розвитку особливого значення набуває парадигма гуманізації і демократизації усіх сфер суспільного життя. Освіта в цьому сенсі виступає провідною ланкою цього процесу, а тому потребує змін вся система управління освітньою сферою. У зв'язку з цим, відмова від системочентричного та перехід до людиноцентричного підходу в управлінні освітою [10] зумовлюється тим, що нині управління суспільними процесами потребує обов'язкового звернення до індивідуального світу всіх суб'єктів освітнього процесу. Визнання людської гідності та поваги до особистості кожного суб'єкта освітнього процесу, в тому числі його культурної ідентичності, має стати основою ефективної міжособистісної взаємодії в межах вітчизняної системи освіти – від дошкільної до післядипломної.

ЛІТЕРАТУРА: 1. Загальна декларація ЮНЕСКО про культурну різноманітність від 2.11.2001 р. – Стаття 1. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/cultural_diversity.shtml 2. David Crystal Language Death Cambridge University Press, 2000. / [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.davidcrystal.com/DC_articles/Langdeath12.pdf 3. Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження / [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/952_008 4. Український центр культурних досліджень, 1994-2014 / Регулювання діяльності у сфері нематеріальної культурної спадщини України. – 2011 / [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.culturalstudies.in.ua/2011-8-2.php> 5. Державна служба статистики України. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> 6. Бекешкіна І. Час грає на об'єднання України / Бекешкіна І // ВВС Україна / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/02/140204_bekeshkina_maidan_interview_ko.shtml 7. Кремень В.Г. / Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум.. – К. : Грамота, 2010. – 576 с. 8. Кремень В.Г. Трансформації особистості в освітньому просторі сучасної цивілізації / В.Г. Кремень/Професійно-технічна освіта, 2009. – № 1. – С. 3-6. 9. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум. – К., 2007. 10. Рябенко Є.М. Принцип людиноцентризму в управлінні вищою освітою. / Гуманітарний вісник ЗДІА – 2014 – №56.